

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ARGETOIANU, CONSTANTIN

Memorii pentru cei de mâine / Constantin Argetoianu. -

București :

Paul Editions, 2022-

8 vol.

ISBN 978-606-9703-51-9

Vol. 7. : 1932-1934. - 2022. - ISBN 978-606-9703-61-8

821.135.1

94

Redactare: *Nicoleta Monoran*
Tehnoredactare: *Paul Editions*
Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere, nr. 1, Corp C, Sector 1, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII
PENTRU CEI DE MÂINE

Amintiri din vremea celor de ieri
1932-1934

Paul Editions

Plec în străinătate • Veneția • Napoli: lucrările noi
• Pompei • Consulii noștri • Roma: primire oficială •
Roma fascismului • La Castello di Constantino și la
Scacchi • Săpăturile arheologice • Plimbări la Frascati,
Albano, Ostia • Mussolini și Hitler • Vizită la Duce
în Palazzo Veneția • Audiență la Rege, la Regină • Ne
primește și Papa Pius al XI-lea • Cardinalul Pacelli •
Mese și prieteni • Palazzo Farnese și Palazzo Gabrielli
• Presa • Școala Română • Plec la Paris.

Muncisem din greu de la aprilie și până la decembrie, dar cu tot dreptul câștigat la câteva săptămâni de odihnă nu m-aș fi hotărât să trec granița dacă soluționarea unora din cele mai importante probleme ale Departamentului meu nu m-ar fi chemat la Paris. Era mai întâi plata ratelor anuale pentru comenzile militare, din care 90% reprezentau sume datorate la Skoda și la Creusot. Suspendarea comenzii de tunuri la Skoda era numai vremelnică; nu plătisem nimic pe 1931 (pe baza acestei suspendări, care dealtminteri nu privea decât comanda Skoda) și în acea epocă acută a crizei nu puteam înscrie nici o sumă, cât de mică, în Bugetul pe 1932 în contul miliardului și jumătate de lei pe care ne angajasem să-l vărsăm în acel an. Starea de criză și de insolabilitate nu era încă un concept european și, bună sau rea, politica mea în acele vremuri era încă bazată cum am arătat-o deja pe respectul integral al obligațiilor datoriei publice, pe plata la zi a cupoanelor și a amortimentului, pe respectul convențiilor încheiate în momentul stabilizării monetare, pe menținerea convertibilității leului. Convingerea mea era că numai astfel se putea menține creditul Statului și sacrificasem acestei concepții lichidarea la zi a multor din obligațiile interne ale Tezaurului, cu riscul de a-mi aprinde paie în cap prin neplata salariilor și a pensiilor. Am încercat să lămuiesc în altă parte a acestor *Amintiri* gândul care m-a condus la aplicarea acestei politici financiare.

Prevederile încasărilor pe 1932 se arătau însă atât de dezastruoase, încât un remediu trebuia neapărat adus stării de lucruri existente. Trebuia să obțin de la creditorii străini suspendarea amortimentului Datoriei noastre Publice (despre o reducere a dobânzii sau a cuponului,

nu se putea încă vorbi atunci) iar pentru comenzile militare, sau să ajung la o combinație de plată în afară de resursele noastre ordinare, sau să obțin rezilierea lor, în dauna apărării naționale¹. Franța, plină de bani în acel moment, și interesată la executarea comenzilor contractate cu Creusot și chiar cu Skoda, ne putea veni în ajutor pe baza legii care autoriza Guvernul francez să finanțeze 60% din valoarea comenzilor contractate cu industria franceză – și putea să întindă această finanțare și asupra comenzii contractate cu Skoda. Ar fi fost o favoare, desigur, dar o favoare admisibilă, dată fiind situația noastră de aliați și legăturile Skodei cu industria și cu băncile franceze. Începusem negocierile privitoare la amortismentul datoriei publice, și la comenzile militare, încă din septembrie, prin Zeuceanu (reprezentantul Ministerului de Finanțe la Paris) și prin Cesianu dar cu toate străduințele lor nu putusem încă ajunge în decembrie la un rezultat pozitiv. Mai începusem, tot prin ei, negocieri cu privire la un avans de un miliard de franci, pe termen scurt, avans pe care Trezoreria Ministerului de Finanțe francez ar fi urmat să-l facă Trezoreriei Ministerului de Finanțe român, precum și tratative foarte strânse pentru vânzarea redevențelor de petrol ale Statului – circa 70.000 de vagoane. Telegrame și telefoane zilnice nu ajunseseră să clintescă din loc toate aceste afaceri. Ce părea câștigat într-o zi, se desfăcea a doua zi. M-am întrebat de multe ori dacă Zeuceanu, complet înfeudat de Titulescu, nu mă trăda pe mine și prin mine interesele țării. Am putut constata însă, odată la Paris, că bietul om lucrase cu tot devotamentul dar că se izbise la francezi de o completă neînțelegere a împrejurărilor. Ca ministru de finanțe aveam datoria să lămuresc odată, într-un fel sau într-altul, toate aceste chestiuni, și o asemenea lămurire nu o puteam încerca decât la fața locului.

Mai era un motiv care cerea deplasarea mea la Paris. Titulescu, al cărui orizont politic n-a depășit niciodată personalitatea lui, se răzbuna de lovitura primită în aprilie făcând Guvernului Iorga cea mai grea atmosferă, atât în Franța cât și în Anglia. Întinsele sale relații și incontestabila sa influență izbutiseră să convingă cercurile franceze mai ales, atât despre precaritatea noastră guvernamentală cât și despre tendințele noastre germanofile (!). Despre ale mele în special, ceea ce era totuna, în ochii străinilor, Guvernul Iorga fiind Guvernul Argetoianu (!). Pangal², plecat la Paris „în explorare” și ca să sondeze terenul, îmi telegrafiasc că printre oamenii mai apropiați de Guvern domnea o vădită neîncredere în noi, că situația era

¹ Anii de pace care au urmat au dovedit ca aceasta ar fi fost cea mai nimerită soluție, dar cine se putea pune cu armata, și cu Regele care susținea înzestrarea ei?

² Subsecretar de stat la Președinția Consiliului.

de-a dreptul îngrijorătoare și că uneltele lui Titulescu izbutiseră în campania lor. Pangal adăuga că, atâta timp cât această atmosferă grea va apăsa asupra noastră, nu vom putea ajunge la nimic la Paris și că prezența mea acolo era indispensabilă pentru spulberarea unor legende tâmpite. Știam că din acest punct de vedere, călătoria lui Iorga nu putuse schimba lucru mare, căci nimeni nu era să ia în serios palinodiile unui prim-ministru fute-vânt, preocupat numai de insipidele lui conferințe de la Sorbona, de fetețele de la Fontenay-aux-Roses și de dl. Charley³ (cu demoazele) pe care-l confunda cu Franța. Singura urmare a vizitei lui Iorga la Paris putea fi, că pe lângă legenda „boșofiliei” mele să se mai adauge și constatarea totalei lui incompetențe în toate ramurile acțiunii de guvernământ.

Fiindcă mi-a venit din nou numele lui Iorga sub condei, să-mi mai fie îngăduită o paranteză pentru a sublinia încă o latură a ciudatei și complexeii lui firi. Printre români, dl. profesor nu se sfia să facă pe nebunul, dar își învelea nebuniile în culele unei demnități care nu se cobora decât rareori pe terenul trivialităților de simțământ sau de cuvânt. Îndată ce da însă de străini, fie și numai de unul singur, pornea ca mușcat de muscă pe povârnișul obscenităților și al glumelor scatologice și nimic nu-l mai putea opri. Indiferent față de impresia produsă și de plictiseala celor nevoiți să-l asculte, nestânjenit de puținul răsunset cu care cădeau în vid porcăriile lui greoaie și lipsite de duh, povestea netulburat ceasuri întregi. O adevărată manie, și o pacoste, când își prindea auditoriul în așa condiții încât să nu poată scăpa de dânsul nici prin fugă, de pildă în tren. Îmi aduc astfel aminte de penibilele călătorii de la Sinaia la București cu Venizelos și de la București la Constanța cu mareșalul Pilsudski. Venizelos, cu sensibilitatea lui de grec subțire, îndată ce a constatat că, cazul era disperat, s-a uitat lung la mine și s-a retras în sine însuși fără să mai asculte sau să mai spună o vorbă până la București – iar Pilsudski exasperat, era să-l arunce pe fereastră, am povestit-o deja.

Cu conferințe nesărate, cu legendara lui lipsă de tact și cu porcării debitate pe un ton doctrinar, îmi dam seama la București că Iorga nu putea decât să mai strice la Paris ce mai era de stricat și că numai intervenția mea directă putea să mai dregă lucrurile, să mai tragă puțină spuza pe turta noastră și să mai dea negocierilor mele ceva sorți de izbândă.

Toate cele înșirate aci lămuresc îndeajuns că plecarea mea în străinătate n-a fost nici o dezertare de la post, nici satisfacerea unui imbold de petrecere sau unei oricât de legitime nevoi de odihnă.

³ Rectorul sfөгeit al Sorbonei.

M-am hotărât să plec îndată după înapoierea primului ministru și am pornit la drum în ajunul Crăciunului. Nimic nu mă reținea la București. Vechea zicătoare românească că trebuie să bați fierul cât e cald, nu se putea aplica Conversiunii căci odată ideea reducerii datoriilor propusă în Parlament, nu mai era chip de dat înapoi, și știam bine că lipsa mea din țară nu va compromite soarta reformei pentru îndeplinirea căreia suferisem atâtea plictiseli și mă încăpățănaser într-un Guvern pe care ar fi trebuit să-l părăsesc de mult. Dimpotrivă, plecarea mea întrerupând pentru o lună sau șase săptămâni redactarea definitivă a textelor era binevenită pentru a permite opiniei publice să mistuie principiile câștigate și colaboratorilor mei să mai adune material documentar. Am lăsat pe Radian să conducă „campania” începută prin județe, am însărcinat pe câțiva lupiști (între alții pe Goiceanu, pe Șerbănescu, pe Isăcescu – toți deputați) și pe Șecicar să-i dea înainte cu propaganda și am plecat liniștit.

În 1931, iarna ne-a călcat de timpuriu. În apropierea Crăciunului ninsese și înghețase, umblam cu șoșoni și cu căciula peste urechi. Mi se făcuse dor de soare și de căldură și acest dor m-a împins să merg de-a dreptul la Napoli să-mi încălzesc oasele pe malul mării. Găsisem acest loc în care mă mai legănau și amintirile copilăriei, ca cel mai nimerit pentru primele opt zile de vacanță și de odihnă netulburată, cu care voiam să încep proiectatele mele vizite în capitalele Apusului. Am pornit din București pe un frig îndrăcit, în dimineața zilei de 24 decembrie, cu Ion Lahovari, fiul soției mele, pe care-l atașasem de câteva luni la cabinetul meu. Nevastă-mea a rămas să plece o săptămână mai târziu și urma să ne întâlnim în Roma și de acolo să mergem împreună la Paris și la Londra.

Ruta Simplonului trecând prin Veneția, m-am oprit 24 de ore în cetatea Lagunelor unde nu mai fusesem din 1923. Veneția ne-a primit rău, cu frig, cu ploaie și cu zloți de zăpadă – dar din fereastra mea de la hotel Danieli, chiar așa posomorâtă, priveliștea m-a încântat. Orizontul mărginit spre dreapta prin Santa Maria della Salute și Palatul Vămii (Dogana di Mare), în față de San Giorgio Maggiore și insula Giudecca, în stânga de pintenul „rivei” degli Schiavoni cu pământul de crengi zgribulite ale Grădinii Publice în vârf – nu e din cele mai bătaoare la ochi. Pe vreme rea, culorile stinse încurcă liniile și în lipsa Palatului Ducal și al Piazzetei din cadrul vizual, proporțiile monumentelor și clădirilor îmbrățișate nu sunt din cele mai fericite. Și totuși, îmi bătea inima mai repede privindu-le – atât e de adevărat că tot ce ne cade sub simțuri se valorifică numai prin

adausul închipuirii noastre și că pornirile sufletului nostru îmbracă o priveliște cu culori mai vii decât razele soarelui sau mâna Providenței. O raită pe piață, și un sfert de oră în biserica San Marco au șters din mintea mea până și ultimele rămășițe ale grijilor cu care părăsisem țara, și astfel desfăcut de legăturile unor plictiseli uitate, m-am simțit din nou în stare să privesc frumosul în față. Pe deasupra perfectului acord cromatic în care se înfățișează neîntrecuta armonie a liniilor și a tonurilor, pe deasupra încântării nelămurite dar pătrunzătoare pe care un trecut glorios și puterea tradiției le revarsă asupra lucrurilor și a oamenilor, sunt trei taine în Veneția, față de care n-am încetat să resimt de-a lungul anilor, fiorii credinciosului orbit de revelația divină – și înaintea cărora am fost tentat și eu, ca credinciosul să cad în genunchi. Aceste trei minuni ale artei omenești sunt: statuia ecvestră a lui Colleone, nemuritoarea creație a bătrânului Verrocchio – Paradisul lui Tintoretto și – tripticul lui Giovanni Bellini. De câte ori cobor la Veneția, piața din flancul bisericii San Giovanni e Paolo, sala Marelui-Consiliu din Palazzo Ducale și mica capelă laterală din biserica dei Frari sunt primele mele vizite, adevărate și lungi pelerinaje. De data asta m-am mărginit la ele, căci am socotit de prisos să-mi mai bat capul într-o scurtă oprire, cu lucruri secundare – și alături de pomenitele minuni tot ce se poate vedea în Veneția se așează pe al doilea plan.

O zi la Veneția trece repede, mai ales o zi de iarnă. Mi-am mai plimbat tânărul tovarăș pe drum după scăpătutul soarelui, pe Piazzetta, pe Piazza San Marco plină de porumbei, pe Merceria plină de prăvălii; m-a mai dus consulul nostru de la Școala Română⁴, instalată în Palazzo Correr, Campo Santa Fosca – am mai luat o masă bună la „Trattoria della Fenice” și am plecat mai departe spre sud.

M-am dus direct la Napoli, în goană după soare; la Roma unde-mi ieșise tot personalul Legațiilor noastre înainte, am trecut dintr-un vagon în altul. Solacolu, atașatul pe lângă presă, s-a urcat cu mine în tren „să mă pună la curent cu situația politică”. „Situația politică” mă interesa foarte puțin și aș fi preferat să mă uit pe fereastră, căci parcursul „directisimei” Roma-Napoli, de-a lungul coastei, era nou pentru mine. Ca de atâtea ori în viață, am făcut și de data asta o tranzacție cu mine însumi: cu un ochi m-am uitat pe fereastră și cu o ureche am ascultat pe Solacolu, băiat inteligent care mi-a spus lucruri interesante și pline de miez. Dar ce valoare mai puteau avea cuvintele

⁴ Întemeiată de Iorga în 1929, cu bani adunați cu talerul. Am dat și eu o sumă bunicică, ca ministru al agriculturii, în 1928.

pentru evadatul din Scytia înghețată, legănat printre portocalii înfloriți, cu sclipitoarele creste înzăpezite ale Apeninilor pe stânga și cu marea albastră scaldată în lumină pe dreapta! Ascultam eu, dar gândul îmi era pironit de legendarele privești ce alergau de o parte și de alta. Plin de dispreț, puternicul și mândrul nostru tren a tăiat întortocheata și aproape părăsita linie care „pe vremea mea” ducea la Porto d’Anzio prin coclauri sterpe și pustii, otrăvite de malarie. Acum, pe aceleași locuri mișună vilele și „tenutele” (ferme romane) căci dinspre Paludele Pontine nu mai suflă vânt de moarte. Bălțile au fost secate; pe întinderi nesfârșite coloniști din Lombardia întorc brazde rodnice, și orașe frumoase au ieșit din pământ la chemarea lui Mussolini, Ducele dar și Ziditorul⁵. Viața nouă a copleșit locurile moarte în dauna legendei, a culorii locale și a estetismului străin. E de altminteri o constatare ce se impune la fiecare pas pe urmele revoluției fasciste: ritmul vieții bate pretutindeni și parcă mai tare acolo unde nu mai bătea de mult. Până și ruinele, tolerate ca monumente „arheologice”, au pierdut aspectul lor de paragină: curățate, sistematizate, raționalizate și izolate au înviat și ele și îndeplinesc, cu disciplină, „funcția lor socială”. Dacă le-ar revedea Schelley „amenajate” cum sunt, s-ar arunca a doua oară în mare!

Dar trenul aleargă. Muntele Circeii se ridică, enorm, pe dreapta – și dispăre cât timp străbatem prin tuneluri munții Ausoni. Iată-l iar. La Formia și tot pe dreapta, apare Gaeta care câștigă să fie văzută de departe, și ni se înfățișează ca o fecioară așezată pe o stâncă. Apoi portocali, măslini, gări, munți care se îndepărtează tot mai mult în zare, spre stânga – marea întruna și în fine Napoli. După scurtul tunel de la Piedigrotta, oprim în gara Mergellina, necunoscută pentru mine, ca și întreaga această linie a „direzisimei”. Trenul nostru continuă pe sub pământ până la gara Centrală, dar fără noi.

În Veneția, înstăpânirea fascistă s-a mulțumit cu câteva steaguri, cu câteva fascii simbolice pe monumente și cu cămăși negre pe umerii mascalțonilor, dar n-a schimbat nimic în rostul lucrurilor⁶ și în dinamica oamenilor: aspectul orașului a rămas cum era și am găsit vechile mele puncte de reper neatinsse. La Napoli, pecetea regimului e săpată deja mai adânc în suflete ca și în piatră. N-am mai recunoscut Napoli ultimei mele vizite, cu 25 de ani în urmă – ce să mai vorbesc

⁵ „Pe vremea mea” în această regiune, care aparținea în mare parte familiei Caetani, nu se aventurau decât vânătorii pasionați de rațe sălbătice, ce puteau fi doborați cu miile. O mână de indigeni istoviți de friguri trăiau ca vai de ei, de-a lungul mării, agonisindu-și viața cu dobândirea sării din apa de mare, prin evaporare.

⁶ Aceste impresii datează dinaintea legăturii Veneției cu continentul prin marele pod pentru vehicule și pedestrași inaugurat în 1936.

de al copilăriei mele, din 1879! Din cel mai murdar oraș al Italiei, fascismul a făcut o metropolă de o curățenie aproape nordică; dintr-o populație de haimanale care hoinăreau toată ziua pe străzi, furând și buzunărind – o lume de muncitori care-și câștigă cinstită viața, fie în numeroasele fabrici înființate, fie mulțumită imenselor lucrări publice întreprinse. Cunoscuții „lazzaroni”, aproape goi, întinși pe spate la soare de-a lungul cheiurilor, trăind din ce cerșeau sau din ce șterpeleau, nu mai existau și urma lor nu se mai găsește decât în albume de *aquarelle* perimate ce se mai vând pe ici pe colo. Au dispărut murdăriile, petecile de hârtie și zdrențele; s-a dus expoziția permanentă de rufe maculate întinse de la o fereastră la cea din față; o vastă și bine chibzuită canalizare a suprimat duhoarea mizeriei în cartierele populate și apa în abundență, o apă limpede și rece⁷, spală tot. Tramvaie electrice, autobuze și ascensoare duc și urcă o lume grăbită și cunoscutul „dolce far niente” al napolitanilor a rămas o amintire a trecutului. Lucru de necrezut, lumea nu mai scuipă. Această mare reformă a moravurilor mă izbise deja la Veneția și mi-a fost confirmată ulterior la Roma. Cine n-a trăit vreme îndelungată în Italia nu poate judeca rolul pe care-l juca scuipatul în viața italienilor. Nouăzeci la sută din ei neavând nici o ocupație determinată își petreceau timpul rezemați de un zid, lăfăiți pe o bancă sau chirciți pe un scăunel, în căutarea unei „combinazione” geniale care să le dea pâinea zilnică – și la fiecare idee nouă își scuipa la distanță gândul cel vechi. Îmi aduc aminte că la începutul așezării mele în Roma, în 1898, de câte ori ieșeam de acasă mă uitam spre cer în cercetarea vremii, căci trotuarul era atât de plin de stropi încât îmi închipuiam că plouă. Pretutindeni erau așse cu un „vietato sputare” (scuiparea oprită!) inutil. Parcă văd și acum pe platformele tramvaielor romane câte un „pizzardone” împănat (sergent de oraș) citind afișul și improșcând imediat un scuipat la doi metri, el a cărui datorie ar fi fost să împiedice pe alții să scuipe. Scuipatul era consolația și luxul italianului, îi înșela setea și foamea, da gust paielor pe care le fuma – și sufletește îl întărea în nădejdea reușitelor sale viitoare și în sentimentul autorității lui! „Je crache, donc je suis” ar fi putut zice toți macaronarii, de la mare până la mic, dacă ar fi citit pe Descartes! Acest fapt de nimic în aparență, dar formidabil față de încordarea de voință pe care a cerut-o – această suprimare a scuipatului pe care

⁷ Lipsa de apă, la Napoli, era oribilă. Nu exista decât apă de ploaie, adunată în adânci cisterne, cu care erau prevăzute aproape toate imobilele. Toate acoperișurile fiind sub formă de terasă, se aduna în cisterne și apa de ploaie și apa care se scurgea de pe rufe puse la uscare. Îmi reamintesc cu oroare din copilăria mea, apa de la Palazzo Beato (unde locuiam) plină de viermișori roșii! Era apa cu care ne spalăm, cu care găteam și pe care o beam!

fascismul a obținut-o din partea poporului italian e cea mai mare dovadă a puterii lui Mussolini de cucerire sufletească! Fără nici o ironie, aceasta a fost cea mai covârșitoare victorie a regimului, fiindcă dacă italianul nu mai scuipă nu e de frică, ci fiindcă are altceva mai bun de făcut!

În frumosul Napoli n-am găsit soarele după care venisem și pentru care făcusem atâta drum. Opt zile cât am stat, a plouat aproape întruna, și puținele ceasuri în care n-a plouat, nori negri și grei coborâți aproape de pământ, și ceață, ne-au astupat vederea. Deși camera mea la hotel Royal, pe via Partenope, da pe mare, n-am văzut Vezuviul o singură clipă, până am plecat. În schimb, vântul sufla ca pe coastele Oceanului și șiroaie de ploaie îmi plesneau în geamuri toată noaptea, și nu mă lăsau să dorm. Venisem să mă odihnesc, dar n-o prea nimerisem...

Am petrecut totuși bine și mi-am destins nervii. Ca să nu-mi bat capul cu date și cu documentări istorice și artistice, am renunțat să fac pe turistul. Am mâncat bine, la amiază la Raffaele, un „as“ al artei culinare proprietarul unui restaurant mic dar curat, într-o străduță nu departe de Municipio – și seara la hotel. M-am plimbat, între ropotele de ploaie, prin cartierele învecinate, cu Ion Lahovari care deschidea pentru prima oară ochii în Italia; ne-am dus într-o zi, pe ploaie, la Pompei⁸ și datorită amabilității consulilor noștri Girardi și De Giorgis – care mi-au pus loje la dispoziție – am fost și de vreo trei ori la San Carlo, la Operă. Într-o seară se juca Manon; voci admirabile ca mai totdeauna în Italia, dar iată că la începutul actului al 2-lea Des Grieux, un găligan sonor, a alunecat pe scenă și a căzut cât era de lung tocmai în momentul când se pregătea să-și cânte patima fără margini. A fost un succes de râs nebun, o notă comică în desfășurarea pasionatului duet închinat celui mai fericit amor.

Drumul la Pompei l-am făcut pe noua autostradă ce aleargă la poalele Vezuviului, în afară și în susul localităților înșirate de-a lungul mării. Minunata plimbare și minunata priveliște spre Sorrento și spre Capri, în fuga automobilului nestânjenit de nimeni și de nimic. Dar cu câtă înduioșare – și cu cât regret – îmi aduceam aminte de lungul drum în „carozzelă“ prin Portici, prin Torre del Greco, prin Torre Annunziata de-a lungul caselor dărăpănate și sordide cu rufe lor multicolore atârinate de toate ferestrele și în fața cărora, de la un capăt la altul al uliței se zvârcoleau copii soioși și se uscau macaroanele întinse pe bețe proptite pe două scaune! Nu

⁸ Unde m-a primit și m-a condus cavaliere dottore Matteo della Corte, directorul săpăturilor arheologice.

aveam decât nouă ani, dar icoana vieții care mișuna în aceste locuri binecuvântate de Dumnezeu dacă nu și de oameni, nu mi s-a mai șters din minte.

Printre lucrările edilitare noi m-au încântat două străzi, dar două străzi construite cum numai vechii romani știau să construiască: via Partenope și șoseaua Posilipelui. Via Partenope a fost câștigată asupra mării. De la Castello dell'Ovo și până la Arsenalul Marinei un sân întreg al mării a fost secăt, umplut și transformat într-un cartier de arătoase imobile întretăiate de uliți largi. Splaiul Santa Lucia, pe vremuri cea mai zgomotoasă și mai spurcată parte a portului, cuibul de baștină al lazzaronilor și al borfașilor, prin care străinul nu putea trece fără pericol de a fi buzunărit sau ... contaminat, a rămas acum o stradă dosnică, liniștită și curată, departe de malul mării pe care-l conturează astăzi monumentala Partenope, pavată cu lespezi de marmură și mărginită de cele mai luxoase hoteluri. Cartierul păduchioșilor a devenit cel mai elegant cartier al metropolei și în locul lazzaronilor se plimbă de-a lungul mării englezoaicele cu ochelari și „i promessi sposi“ din cele 5 părți ale lumii.

Transformările promontoriului Posilipelui sunt și mai impresionante. Lucrările noi încep de pe Corso Vittorio Emanuele, pașnicul Corso Vittorio Emanuele al copilăriei mele⁹. Pe unde treceau acum 50 de ani numai măgăruși încărcăți cu coșuri pline cu legume sau de portocale, mișună acum automobilele, în goană spre cartierele de sus ale orașului. Vomero, un cătun sărac de pe coama dealului, a devenit un măreț „rione“ ce se întinde între villa Floridiana – cu minunata ei grădină – și castelul Sant Elio care din pintenul muntelui domină spre răsărit orașul și golful; un luxos cartier de bogătași ce numără peste 150.000 de suflete. În afară de funiculare, un larg bulevard pornește din Corso Vittorio Emanuele, urcă în curbe armonioase până pe creștetul Vomerului și acolo se desparte în două: la dreapta spre piața Vanvitelli – la stânga, spre mare. Dar drumul până la mare e lung, mai bine de o poștă. Șoseaua șerpuieste, la început printre vile înăbușite sub verdeța plantelor tropicale, îmbalsamate de miremele portocalilor, profilate în alb pe masivele multicolore de camelii și de rododendroni sau pe cerul albastru – apoi de-a lungul dealului cu întinsă priveliște: la picioare peste golful Pozzuoli, la apus spre insulele Ischia și Procida ce abia se zăresc, în față spre masivul munților ce adăpostesc încântătoarea Baia, scumpă împăraților romani, spre înălțimile din jurul fostului lac Agnano, spre

⁹ În 1879, am petrecut iarna la Napoli, în Palazzo Beato pe Corso Vittorio Emanuele, la doi pași de locul unde începe acum monumentalul urcuș spre Vomero.

Solfatare. O viziune fără pereche prin tot ce amintește din cel mai fabulos trecut al omenirii! Adevărata minune așteaptă însă pe călător la sfârșitul drumului, la capătul promontoriului. Lucrări într-adevăr ciclopice au preschimbat stâncile abrupte și inaccesibile într-un parc suspendat, agățat deasupra mării. De pe ultima stâncă, privesc de la începutul drumului, printre vile. Valuri mărunte spumegă și se sparg în adâncime contra malului care se ridică ca un zid. Oglinda apelor e de un verde închis, totul e tăcere și reculegere și nimic în afară de plescăitul valurilor în prăpastie nu tulbură liniștea naturii. Minuscula insulă Nisida, la o împușcătură de mal, cu penitenciarul ei celular, e și ea mută și tăcută...

Am coborât înapoi spre oraș pe cealaltă parte a dealului, de-a lungul golfului Sorrentin, am urmat vechea șosea și am ajuns la Piedigrotta pe un ropot de ploaie dar cu sufletul scăldat în soare. După această excursie în lumea frumosului am dat din nou de a realităților în tovărășia consulilor Girardi și De Georgis, singurele mutre omenesti cu care – fără voia mea – m-am lăsat în contact în aceste câteva zile de destindere¹⁰. Cei doi domni erau reprezentanți desăvârșiți a două tipuri deosebite de napolitani. Girardi era anost, tăcut, harnic și bogat; posedea vreo două-trei uzine și nu știu câte proprietăți pe care le administra cu pricepere și pe calicie și locuia, cu

¹⁰ Să nu mint: am fost silit să înghit și un dejun – dealtminteri foarte bun și foarte plăcut – cu Gino și cu Madeleine Quaranta în frumosul lor apartament de la etajul I – „piano nobile” – dintr-un vechi palat Ruffo construit de Vanvitelli, a cărui scară monumentală e una din curiozitățile artistice ale orașului. Madeleine Quaranta era a doua fiică a lui Iancu Lahovari. În prejama războiului își pierduse capul după tânărul atașat de Legăție italian, contele Gino Quaranta di Zurlino și-l luase de bărbat, vrăjmășindu-se de moarte prin această căsătorie cu soră-sa Marta Bibescu, care tocmai pusese ochii pe arătosul diplomat. Bărbat frumos, zvelt și elegant, dar sec la cap, Quaranta era tipul, destul de frecvent dealtminteri, al italianului „englezit” în înfățișarea lui. Nimic din exuberanța compatrioților săi nu-i trăda originea, și cu fața de gentleman de peste Măncă, semăna mai mult a piemontez sau a milanez, decât a napolitan. În schimb, soția lui, de o speță cu totul deosebită de a surorilor și a părinților ei, lălaie și unsuroasă, părea scăpată din mijlocul cumetrelor din Santa Lucia. Menajul Quaranta cu toată „ținută” contelui, a ocupat mult după război cronică scandaloasă a Bucureștilor. Ce nu s-a pus în sarcina zvăpăitei de Madeleina! A fost acuzată de cleptomanie, ba Aristița lui Șerban Ghika a invinuit-o chiar că i-a furat din perlele lăuate de „fața Leana” (Grădișteanu). Quaranta, sărac lipit, o luase crezând-o foarte bogată, și se cam păcălise. În proces de moștenire cu Marta Bibescu, aceasta se răz-buna povestind tot felul de istorioare asupra lor. Quaranta mai intrase în proces și cu Barbu Știrbei, căruia îi cerea 3 milioane despăgubiri (mi se pare că a obținut 300.000) fiindcă îl călcasese un camion de la Buftea, accident de pe urma căruia nobilul conte pretindea că rămăsese idiot și în realitate, menajul Quaranta era un menaj de „boemi”. Veneau amândoi la București pentru 3 săptămâni, și stau un an, jucând cărți ziua și noaptea, când plini de bani, când fără franc. Printr-o întâmplare i-am găsit la Napoli – domiciliul lor legal în acea vreme – și cum nu erau antipatici, am primit cu plăcere invitația lor.

o droaie de fete și un singur băiat, cea mai posomorâtă din casele lui. În afară de rarele opriri în Napoli a câte unui personaj român, nu-l vedea nimeni și după fiecare vizită se văicărea până la cea următoare de speșe pe care fusese silit să le întâmpine. Cu vreo câțiva ani înaintea mea trecuse prin Napoli Regina Maria, cu Prințesa Ileana și bietul bogătaș nu mistuise încă cheltuielile făcute cu automobilele pe care le pusese la dispoziția Familiei Regale pentru plimbări la Sorrento și la Amalfi. M-a plictisit atâta cu speșe lui, încât mi-am notat suma și i-am trimis-o de la București¹¹.

Pe cât era de antipatic și de tăcut Girardi, pe atât era de simpatic și de exuberant De Georgis. Flăcău de 75 de ani, alerga ca unul de 30, de la amiază (se scula târziu) până seara, și toată noaptea. Avea undeva întinsă pe o canapea o soție jumătate paralizată, de care vorbea întruna („oh, ma pauvre femme!”) dar de care nu se sinchisea altminteri. Îmbrăcat spilcă, repede la vorbă, la mână și la picior, păstrase de pe urma unei lungi cariere de marinar gustul aventurilor, gust care-l costase două sau trei averi, pe care le irosise fără rost. Trăgea la bătrânețe pe dracul de coadă, dar cu tact și cu demnitate: se arăta în fiecare seară, impecabil, în negru și mănuși albe, în toate locurile unde un gentleman napolitan trebuia să fie văzut. Plin de un aristocratic dispreț pentru șeful său Girardi, trăia din firimiturile ce cădeau de la masa acestui avar care nu îndrăznea să-și închidă ermetic punga în fața „signorului Comendatore”. Prin simpatie de vârstă se vede (contrariile se atrag) se legase cu dragoste comică de junele Ion Lahovari pe care l-a plimbat opt zile de-a rândul prin localurile de noapte ale Napolelui. Și în fiecare dimineață, pe la ora 3, pe la ora 4, când îl părăsea la poarta hotelului, s-a gândit și la mine căci, regulat, ultimele lui cuvinte erau: „Une caresse au Ministre, s’il vous plait!” Dulce amintire! Raporturile dintre bătrânul Ion și tânărul De Georgis se strânseseră atât de bine încât au rămas în corespondență. Cu toată lenea lui, Ion îi scria de două-trei ori pe an și De Georgis îi trimitea câte o roată de parmezan!

Vremea rea nu mi-a permis să-mi îndeplinesc programul napolitan așa cum îl hotărâsem. N-am putut merge nici la Sorrento, nici la Capri, nici la Amalfi și a trebuit să mă mulțumesc cu Girardi și cu De Georgis. Deși îmi jurasem să nu calc într-un muzeu, plictisit de ploaie m-am dus într-o zi să revăd colecția Farnese, și

¹¹ Acest Girardi avusese un frate ofticos și sărac care a murit după ce se însurase cu o d-șoară Mărescu din Craiova, pe care o întâlnise la Davos. Rămăsă văduvă cu două fete, d-na Girardi-Mărescu surprinsă de război și de criză în Elveția își cheltuise toată averea, și fetele ei o duceau greu, dând lecții la Craiova. Unchiul milionar de la Napoli le trimitea regulat portocale și smochine uscate, dar bani niciodată.